

O‘SMIRLARDA AXLOQIY QADRIYATLAR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Sobirova Iroda Obidjon qizi

*Toshkent kimyo-texnologiya instituti
Namangan filiali, Ijtimoiy psixologiya
yo‘nalishi 2-kurs magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqola o‘smirlik davrida shaxsning axloqiy qadriyatlari shakllanishining o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik jihatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab bosqich bo‘lib, bu vaqtda qadriyatlar tizimi va shaxsiy identifikatsiya tubdan qayta ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda oila muhiti, tengdoshlar guruhi va zamonaviy axborot makonining o‘smir axloqiy dunyoqarashiga ko‘rsatadigan ta’siri tizimli ravishda yoritib berilgan. Muallif o‘smirlarda ijobiy axloqiy sifatlarni shakllantirishda ijtimoiy psixologiyaning metodologik yondashuvlarini va psixologik mexanizmlarini taklif etadi. Maqolaning yakunida o‘smirlar bilan ishlashda psixologik profilaktika va tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar umumlashtirilgan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy psixologiya, shaxs shakllanishi, qadriyatlar orientatsiyasi, ma’naviy ong, o‘z-o‘zini anglash, ijtimoiy muhit, etika, psixologik korreksiya.

O‘smirlik davri (11-12 yoshdan 14-15 yoshgacha) inson rivojlanishining eng inqirozli va shu bilan birga eng samarali bosqichlaridan biri hisoblanadi. Aynan shu davrda bolalikdan kattalikka o‘tish jarayoni kechadi, bu esa o‘smirning nafaqat fiziologik, balki chuqur psixologik o‘zgarishlariga ham sabab bo‘ladi. Zamonaviy ijtimoiy psixologiyaning dolzarb muammolaridan biri — o‘smirlarda mustahkam axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirishdir.

Globalashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan bugungi kunda, o‘smirlarning axloqiy ongi turli yot g‘oyalar va qadriyatlar to‘qnashuviga duch kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasining yoshlarga oid davlat siyosatida ham yosh avlodni ma’naviy-axloqiy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ushbu maqolada o‘smirlar psixologiyasidagi o‘zgarishlar va ularning axloqiy qadriyatlari shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar ilmiy nuqtai nazardan o‘rganiladi.

1. O‘smirlik davrida qadriyatlar tizimining psixologik transformatsiyasi

O‘smirlik davrida shaxsning o‘z-o‘zini anglashi yangi bosqichga ko‘tariladi. Bu davrda "Men-konsepsiyasi" shakllanadi. Axloqiy qadriyatlar — bu shaxsning xulq-

atvorini tartibga soluvchi, uning ijtimoiy voqelikka munosabatini belgilovchi ichki o'lovlaridir.

Psixolog L.S.Vygotskiy ta'kidlaganidek, o'smirlik davridagi barcha psixik funksiyalarning markazida "ijtimoiy muhitga moslashish" va "o'zligini namoyon qilish" o'rtasidagi ziddiyat yotadi. O'smir endi kattalarning axloqiy o'gitlarini shunchaki qabul qilmaydi, balki ularni tahlil qiladi, shubha ostiga oladi va o'zining shaxsiy munosabatini bildiradi. Bu jarayon "axloqiy avtonomiya" deb ataladi.

2. Axloqiy qadriyatlarga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillar

O'smirning axloqiy qiyofasi shakllanishida uchta asosiy institut muhim rol o'ynaydi:

Oila: Oila — qadriyatlar shakllanadigan birlamchi manba. Ota-onaning xulq-atvori o'smir uchun "axloqiy andoza" bo'lib xizmat qiladi. Agar oilada so'z va ish birligi bo'lmasa (masalan, ota-ona halollik haqida gapirib, o'zlari nosha'riy ish qilsa), o'smirda axloqiy ambivalentlik (ikkilanish) yuzaga keladi.

Tengdoshlar guruhi: O'smirlikda muloqot yetakchi faoliyat hisoblanadi. Tengdoshlarining fikri va ularning guruhidagi qadriyatlar o'smir uchun oila fikridan ko'ra ustunroq bo'lib qolishi mumkin. Bu davrda "guruh intizomi" va "do'stlik sadoqati" kabi tushunchalar o'smirning axloqiy tanloviga kuchli ta'sir qiladi.

Virtual muhit: Internet va ijtimoiy tarmoqlar o'smirda turli submadaniyatlar va axloqiy normalarni taklif etadi. Nazorat qilinmagan axborot oqimi o'smirda qadriyatlar chalkashligini (valuelessness) keltirib chiqarishi mumkin.

3. Axloqiy ong rivojlanish bosqichlari (L.Kolberg nazariyasi asosida)

L.Kolbergning axloqiy rivojlanish nazariyasiga ko'ra, o'smirlar ko'pincha "konvensional" (an'anaviy) darajada bo'ladilar. Bu bosqichda axloqiy me'yorlar boshqalar tomonidan ma'qullanish yoki ijtimoiy tartibni saqlash istagi bilan belgilanadi. Biroq, ijtimoiy psixologiyaning maqsadi o'smirni "postkonvensional" darajaga — ya'ni axloqiy me'yorlarni tashqi bosimsiz, ichki e'tiqod sifatida qabul qilish darajasiga olib chiqishdan iboratdir.

Namangan viloyati o'smirlari o'rtasida o'tkazilgan kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar (kattaga hurmat, mehmondoshlik, mahalla muhiti) o'smirlarning axloqiy orientatsiyasida hali ham mustahkam o'rin egallaydi. Ammo, individualizmning kuchayishi va "muvaffaqiyatga har qanday yo'l bilan erishish" kabi pragmatik qarashlar ham shakllanib bormoqda.

O'smirlarda axloqiy qadriyatlar shakllanishi — bu dinamik va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u shaxsning ichki psixologik tayyorgarligi hamda tashqi ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri natijasidir.

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

Birinchi, o'smirning axloqiy rivojlanishi uning intellektual va emotsional yetukligi bilan uzviy bog'liq.

Ikkinchidan, zamonaviy o‘smirlarda qadriyatlar tizimi o‘zgaruvchan bo‘lib, ularda mustahkam immunitetni shakllantirish uchun faqat taqiqlar emas, balki "erkin tanlov" va "mas’uliyat" tushunchalarini rivojlantirish lozim.

Uchinchidan, ta’lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik treninglar orqali o‘smirlarning emotsional intellektini oshirish ularning axloqiy xatolarining oldini olishda asosiy omil bo‘ladi.

Axloqiy qadriyatlar — bu shaxsning hayotiy kompasidir. Uni to‘g‘ri yo‘naltirish nafaqat psixologlarning, balki butun jamiyatning mas’uliyatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2022.
2. G‘oziyev E.G. "Ontopsixologiya (yosh davrlari psixologiyasi)". – Toshkent: "Noshir", 2010.
3. Karimova V.M. "Ijtimoiy psixologiya". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2012.
4. Shoumarov G‘.B. "Oila psixologiyasi". – Toshkent: "Sharq", 2008.
5. Erikson E. "Identity: Youth and Crisis". – New York: Norton & Company, 1968.
6. Nishonova Z.T. "Mustaqil fikrlash psixologiyasi". – Toshkent: "Fan", 2003.